

Waarnemingen van de Lachstern, *Sterna gelochelidon* Kl., in Nederland

G. v.d. Meer

Oorspronkelijk gepubliceerd in *Orgaan der Club van Nederlandsche Vogelkundigen* 3 (1930): 70-82 (als eerste aflevering van een tweeluik over Lachsterns in Nederland, het tweede deel is te vinden in *Orgaan der Club van Nederlandsche Vogelkundigen* 3 (1931): 136-145.

Lachsterns vormen traditioneel een intrigerend onderwerp binnen de Nederlandse ornithologie. Vooral hun voorkomen en verdwijnen als broedvogel op De Beer bij Rotterdam is uitgebreid gedocumenteerd en kan model staan voor het conflict tussen natuurwaarden en economische ontwikkeling. Minder bekend is, dat in de eerste helft van de vorige eeuw een belangrijk deel van de NW-Europese populatie op trek in de nazomer in ons land verbleef. Het onderstaande artikel uit 1930 geeft een gedetailleerd overzicht van het voorkomen langs de toenmalige noordelijke Zuiderzeekust. Aan het oorspronkelijk ongeïllustreerde artikel zijn bij deze herpublicatie enkele illustraties toegevoegd die het tijdsbeeld van de toenmalige ornithologische onderzoekspraktijk laten zien. Zo verrichte de auteur, Gerrit van der Meer, niet enkel (slaap)trektellingen, maar deed hij ook aan prooionderzoek door enige Lachsterns te schieten, iets wat in die tijd met name onder leden van de Club van Nederlandsche Vogelkundigen een gangbare verzamelmethode was. Met deze herpublicatie wordt de reeks historische artikelen in het kader van het 75-jarig jubileum van Limosa afgesloten. Dat Lachsterns ook nu nog een schaarse maar regelmatige gast in het huidige noordelijke IJsselmeergebied zijn, wordt gedocumenteerd in een tweede artikel van de hand van Ruud Vlek.

Materiaal, vermeld in de literatuur

Tot 1925 ken ik 12 exemplaren¹ van lachstern in Nederland verzameld. Het zijn: mannetje adult Haarlemmermeer (Schlegel zelf vermeldt Brasemer Meer in *Bouwstoffen I*) 15 Aug. 1838 (zie foto p. 141); 4 ex. te Kloosterburen, dicht bij de zee kust in Groningen, nl. vrouwtje adult 12 Mei 1896, mannetje adult 6 Sept. 1897, mannetje en vrouwtje adult 28 April 1900; 1 ex. Weert, in Limburg, 20 Aug. 1901; 4 ex. op de zandplaat Onrust bij Texel, nl. 1 mannetje adult met 2 mannetjes juveniel en 1 vrouwtje juveniel 7 Aug. 1908; 1 ex. Heeze, in 't Z.O. deel van N.-Brabant 14 Mei 1909; vrouwtje adult te Oosterblokker 31 Juli 1909. Verder vermeldt Yarrell in de 3^e uitgave van 'A History of British Birds' (Vol. III, 1856,

p. 522), dat een van 2 ex. die in de zomer van 1839 in 't Z. van Holland door Temminck zouden zijn waargenomen, werd verzameld. Nadere gegevens daaromtrent zijn mij niet bekend. Misschien berust het op een vergissing.²

Eigen materiaal

In 1925, '26, '27 en '28 verzamelde ik te Ferwoude in Z.W. Friesland 16 exemplaren¹ en kon constateeren dat de soort daar tenminste in Augustus elken avond in aantal passeert. Na 1928 heb ik er geen jacht meer op gemaakt. In 't kort is van deze waarnemingen gedeeltelijk melding gemaakt in *Jaarbericht der Club van Nederlandsche Vogelkundigen* 15, p. 87 (Dec. 1925), 16, p. 126 (Dec. '26) en 17, p. 108

¹ Foutieve opgaven in het artikel van 1930 zijn hier verbeterd, overeenkomstig Van der Meer (1931), vgl. *Orgaan der Club van Nederlandsche Vogelkundigen* 3 (1931), 136-137 en 138 (red.).

² Van der Meer geeft hier in het Nederlands vrijwel de letterlijke tekst weer van Yarrell (1856), die dit weer heeft ontleend aan Temminck (1840): "...deux individus, dont l'un a été tué, ont été vus par nous l'été dernier, sur un des lacs de la Hollande méridionale" (Manuel d'Ornithologie, 1840, p. 461). Het exemplaar kan niet worden teruggevonden in de collectie van het Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis te Leiden (red.).

Gerrit (Kai) van der Meer (1891-1960), mede-auteur van 'De Nederlandsche Vogels' (1937-1949). De pasfoto werd omstreeks 1950 gemaakt. *Portrait of Gerrit van der Meer (1950)*, co-author of 'De Nederlandsche Vogels' (1937-1949).

(Jan.'28), terwijl een ex. ter vergadering der Club werd vertoond op 2 Jan. 1926 te Utrecht (zie Jaarbericht 15, p. 116, April '26).

Algemeen overzicht en terreinbeschrijving

Hieronder volgt nu een uitvoeriger relaas der waarnemingen, mede naar aanleiding van de opmerking van prof. Van Oort in 'De Vogels van Nederland', DI III p. 135: "*Hare levenswijze is als van de andere sterns; ...*" die ruimte laat voor verkeerde gevolgtrekkingen.

Ferwoude ligt een paar K.M. ten N. van Workum en ongeveer 1 K.M. van de zeekust af. Het terrein bestaat daar vrijwel alleen uit weiland. doorsneden door talrijke grootere en kleinere slooten. Het zeestrand is er deels zandig, deels slikkig, en zeer breed, doordat de zee daar een inham naar binnen vormt van Gaast tot Workum. Tegen de kust bij Workum gaat 't strand over in kwelder. Op dit strand c.q. kwelder verzamelen zich in den trektijd enorm veel vogels, die dat terrein als rustplaats gebruiken, waar ze tevens een gedekte tafel vinden. Of ook doet 't dienst om te overnachten bij soorten, die overdag 't land in gaan om voedsel te zoeken (goud-

plevier). 's Avonds verzamelen zich daar dan van heinde en ver massa's vogels en tijdens den trek van b.v. de grutto (Juli-Aug.), die daar heel opvallend is, hoort men op 't strand nu hier, dan daar, het neersuizen van de aankomende troepjes. Een eind van de kust af 't land in ziet men dan voortdurend, soms hoog, soms heel laag, de eene troep na de andere passeeren. Een samenvatting van mijn gruttowaarnemingen te Ferwoude heb ik gegeven in de 'Mededeelingen van de Club van Zuiderzeewaarnemers' (Van der Meer 1928).

Ook lachsterns passeeren daar 's avonds op hun weg naar 't strand, overnachten er en gaan in elk geval gedeeltelijk 's morgens weer 't land in. Ook overdag trof ik echter wel eens een troep in zee aan, b.v. 15 Aug. 1925 's voormiddags. Enkele blijven zoo dicht bij zee dat men ze overdag bij Ferwoude ziet rondzwerven, maar vaak ook krijgt men den geheelen dag geen enkel individu te zien, totdat 's avonds 't naar zee trekken weer begint. Dit vangt aan tusschen 4 en 5 uur, maar dan zijn het slechts enkele voorloopers met groote tusschenpoozen, pas na 6 uur worden ze wat talrijker, vóórtdurend tot half 8 à 8 uur (tijdsopgaven in dit artikel alle zonnetijd). Vooral tegen schemer komen ze sneller na elkaar en in grootere troepjes (tot 12 bij elkaar geteld, 20 Aug. 1926), steeds ongeveer uit het N.O. tot O. Wanneer het echter begint te donkeren is het afgeloopen. Dan passeert van de *Laridae* nog wel de stormmeeuw, die eerst tegen schemer naar zee opbreekt en pas tegen donker maximaal passeert. Ik kon er op rekenen, dat het met de lachstern op 't eind liep, als de stormmeeuw begon op te breken.

Veldkenmerken, gedragingen en geluiden

Het is niet moeilijk de lachsterns te herkennen, wanneer ze iets van hun typische kenmerken of gedragingen laten merken. Wat mij van hun verdere levensgewoonten bekend geworden is, wordt hieronder in aansluiting met die onderscheidingskenmerken behandeld. Als ze dichtbij zijn valt de korte, dikke, meeuwachtige snavel heel goed in 't oog, in 't bijzonder tegenover de eenige stern, die eigenlijk maar aanleiding kan geven tot verwarring: de groote stern, *Sterna sandvicensis*. Jonge groote sterns, en daar moet men in dien tijd rekening mee houden, hebben evenwel ook maar een korten snavel. Ik meet b.v. 36.7 m.M., een maat die mijn 3

juv. lachsterns bijna bereiken, maar waar ook oude wel beneden kunnen blijven. Toch is de snavel van *sandvicensis* dan nog belangrijker slanker dan zelfs bij jonge lachsterns. Ook is de vlucht bij lachsterns meeuwachtiger, d.i. gelijkmatiger. Jonge grote sterns hebben echter een heel opvallende kleur, die zeer bont is wegens de donkere vlekken en banden der veeren van den bovenkant, zooals Van Oort in *'De Vogels van Nederland'*, DI III, pl. 222, dat te zien geeft (Naumann geeft in Band XI, pl. 17, een geheel verkeerde voorstelling daarvan). De kleur van de bovenkant is evenwel lang niet altijd gemakkelijk te controleren.

Veel eenvoudiger wordt het herkennen van lachsterns wanneer ze wat van hun typische gedragingen laten merken. Dat is nogal eens het geval bij de passanten vroeg op den avond. Die hebben nog niet zoo'n haast en blijven nog wel eens hangen om op een gunstige plek voedsel te zoeken. Later tegen schemer vliegen ze strak door. Zijn er dan meer dan twee bij elkaar, dan is het haast regel, dat er jongen bij zijn en in dat geval is het heel gauw uitgemaakt. Jonge lachsterns maken nl. een eigenaardig, eenigszins klagend, piepend geluid, dat zich misschien laat weergeven door "piiiet, piiiet", dat ze voortdurend uitstooten, terwijl ze achter de oude vogel aanvliegen. Dat geluid is zoo doordringend, dat ik meestal de dieren al veel eerder hoorde dan zag. Het is geheel verschillend van het geluid van jonge *sandvicensis*, waar duidelijk een "r" in doorklinkt.

Hebben ze den tijd en blijven ze hier en daar eens een poosje hangen om voedsel te zoeken, dan hoort men al heel gauw als er jongen bij zijn het lokkend geluid der ouden: "kèják", de eerste lettergreep wat langer aangehouden, de tweede kort afgebeten, iets hooger en met meer klem. Dit geluid wordt, al of niet voorafgegaan of gevolgd door een andere roep, die klinkt als "kerre". De combinatie van beide is heel verschillend, vaak "kerre, kerre, kerre, kèják", of "kèják, kerre, kerre, kerre, kèják". Ook wel wordt "kèják" weggelaten en klinkt uitsluitend "kerre". Het komt mij voor, dat deze geluiden, en vooral het "kèják", als lokroep voor de jongen dienst doen.

Zulke geluiden hoort men van de groote stern niet. Het gewone geluid is daar, en ik sluit mij in de schrijfwijze aan bij Wagler in Jäckel *'Die*

Vögel Bayerns', "piroit", dat door de duidelijke "r" al direkt heel anders klinkt dan het "kèják" der lachstern. Het "kerre" van deze zou er misschien op kunnen lijken, maar ik hoor de *sandvicensis*-roep 3-lettergrepig met de middelste lettergreep lager van toon dan de twee andere. Het is opmerkelijk, dat Snouckaert in zijn avifauna van 1908 als triviaalnaam voor de groote stern opgeeft *caugek* of *kaugek*, klaarblijkelijk een klanknabootsing. Dan lijkt die naam mij echter geknipt voor de lachstern en het zou m.i. de moeite loonen in de streek waar die naam wordt gebruikt (waar?) eens nadere informaties in te winnen en eens te controleren of met die naam niet de lachstern wordt bedoeld.

Om nu de geluiden, die ik van de soort hoorde, meteen maar te completeeren, zou ik eerst even melding willen maken van het 'lachen', waarnaar het dier genoemd is. Ik heb het maar twee keer gehoord: eenmaal toen ik de soort als zoodanig al kende en eenmaal jaren vóór ik hem kende. De eene keer was 12 Aug. 1925; den dag tevoren had ik juist mijn eerste exemplaar verzameld. Er was 's avonds behoorlijke trek van lachsterns en op zijn weg naar zee schoot ik er één uit een troepje. Er waren meer in de nabijheid, die al heel gauw nieuwsgierig naderbij kwamen en boven het gevallen dier fladderden. Ik schoot er nog één uit en kwam toen voor den dag. Dadelijk ging de troep lachsterns (met stormmeeuwen, die er ook het hunne van moesten hebben) hooger rondcirkelen en al heel gauw waren ze buiten schot. Op dat moment zag ik er een overvliegen met voer in zijn snavel. Om te controleren wat het was, loste ik nog een schot en het lukte inderdaad hem daardoor zoo te verschrikken, dat hij zijn buit liet vallen. Van een der rondcirkelende lachsterns kreeg ik nu een klinkend hoongelach te hooren: "ha ha ha ha ha". Daarna verwijderde de troep zich (de gevallen prooi bleek een veldmuis te zijn met slechts een beschadiging in zijn nekstreek). Dat geluid herinnerde ik me meteen van vroeger, toen ik, naar ik meen in 1921 of daaromtrent (ik kan echter geen notitie er over vinden), op een zomeravond een strandexcursie maakte en daar een troep sterns opjoeg. Terwijl de groep omhoog cirkelde hoorde ik toen ineens van een der vogels een lachend geluid en dat maakte zoo'n indruk op me, dat ik me nog heel goed herinner hoe de gedachte me door mijn hoofd schoot: "als de lachstern niet zoo zeldzaam was in ons land, zou die het kunnen

Gerrit van der Meer (rechts) en zijn zwager Wiebe Tysma op de dijk bij Workum, zomer 1928. Van der Meer schoot in dat jaar de laatste van totaal zestien door hem verzamelde Lachsterns. *Gerrit van der Meer and his brother-in-law Wiebe Tysma on the Zuiderzee dike near Workum in the summer of 1928.*

zijn en dan een heele troep". Ik wijdde er toen verder geen aandacht meer aan, omdat ik het geval onmogelijk achtte en ik in 't bijzonder *sandvicensis* ook niet voldoende kende om zeker te zijn dat het die niet was.

Scherper klonk een geluid, dat ik eveneens maar tweemaal heb gehoord. 't Eerst 6 Aug. 1926 v.m. Een oude lachstern vloog speurend naar voedsel rond, een juv. zat op den grond. Toen ik dicht bij 't jong kwam, vloog de oude in mijn richting en schetterde "kekkekkekkek", waarop het jong direkt weg vloog. Het geluid klonk scherper dan het boven beschreven lachen en lijkt me bedoeld als alarmroep. Het jong werd nog op den grond zittend gevoerd. De tweede keer, 4 Aug. 1927, was onder dergelijke omstandigheden. Alleen had ik toen het zittend jong niet opgemerkt vóór ik er dichtbij was, doordat ik 't op een oud mannetje kievit gemunt had. Plotseling kwam de oude lachstern dicht naar mij toe gezwierd onder heftig roepen, dat scherp lachend klonk: "kè, kè, kè, kè, kè". Ook nu vloog het jong onmiddellijk weg. Deze alarmroep, het lachen en het "kerre", dat zoo vaak sa-

mengaat met het opvallende "kèják" lijken me slechts verschillende variaties van een en hetzelfde motief dat al naar omstandigheden meer wordt geuit als waarschuwing of als aansporing. Karakteristiek is ook al het voedselzoeken op zichzelf, doordat het dier ook boven land zoekt. Het menu van de lachstern is zeer gevarieerd en bevat o.a. ook muizen. Een speurende stern heeft de snavel loodrecht naar beneden gericht en zodra het zoeken afgeloopen is, wijst de snavel weer recht vooruit. Slechts de lachstern vliegt boven land met naar beneden gerichten snavel. Dat doet de groote stern niet en evenmin *hirundo*. De zwarte stern laat ik buiten beschouwing, omdat die wel boven land jaagt, maar op heel andere wijze.

Ziet de lachstern een prooi, dan remt hij, zeilt zoonodig een eindje terug en duikt vervolgens naar beneden. Op 't land strijkt hij zelfs neer. Daarin zit weer iets meeuwachtigs. Nooit heb ik een lachstern in al die jaren nog zien 'bidden'. Sternachtig is wel weer, dat ze vaak met voedsel in den bek vliegen. En zooals men *sandvicensis* en *hirundo* met visch in den snavel ziet vliegen, passeert de lachstern op zijn weg naar zee met een muis of een kikker in zijn bek. Het zijn zoowel de ouden, die jongen leiden, als alleenvliegende vogels, die dat doen. In dit laatste geval kan de prooi dus moeilijk een hapje voor de jongen zijn. Een appeltje voor den dorst dan voor zichzelf?

Maaginhoud

Dertien exemplaren kon ik op hun maag-inhoud onderzoeken. Het resultaat geef ik naar de chronologische volgorde, waarin ik de voorwerpen verzamelde:

Mannetje, 11 Aug. 1925, 's avonds, insectenresten en een heele spitsmuis.

Vrouwtje, 11 Aug. 1925, 's avonds, een heele veldmuis.

Vrouwtje, 12 Aug. 1925, 's avonds, vloog na het schot nog een heele afstand en zat op den grond toen ik erbij kwam. Maag leeg.

Sexe onbekend, 12 Aug. 1925, ± 5.00 n.m., complete jonge kikkers, 6 geteld.

Mannetje, 12 Aug. 1925, 's avonds, een heele veldmuis.

Mannetje, 10 Aug. 1926, 's avonds, weinig spitsmuis-restanten.

Mannetje juv., 16 Aug. 1926, 's avonds, muizenrestanten en een heele veldmuis.

De eerste in Nederland verzamelde Lachstern, een adult mannetje geschoten uit een groepje van drie, 15 augustus 1838 op het Brasemermeer (Schlegel 1852). Collectie Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis (NNM Naturalis).
The first Gull-billed Tern collected in the Netherlands, adult male shot out of a flock of 3 individuals, 15 August 1838.

Mannetje 4 Aug. 1927, ± 5.00 n.m., 9 insectenlarven, waarbij naar mandibels te oordeelen, *Dytiscus* (geelgerande waterkever-spec.).

Mannetje, 10 Aug. 1927, ± 7.00 n.m., beenresten, van muis?

Mannetje, 10 Aug. 1927, ± 7.00 n.m., 16 insectenlarven, waaronder verschillende *Dytiscus*, en ad. *Dytiscus* (2 vrouwelijke dekschilden en abdomen-restant).

Juv., 10 Aug. 1927, ± 7.00 n.m., been- en insecten-restanten.

Mannetje juv., 10 Aug. 1927, ± 7.00 n.m., beenresten van?

Vrouwetje, 15 Aug. 1928, 's avonds, maag leeg.

Dat een veldmuis in zijn geheel met huid en haar wordt doorgeslikt, lijkt me voor zoo'n dier nogal een prestatie. Naumann (Bd. XI, p. 148) zegt niet voor niets: "*Die Haut in den Mundwinkeln ist stark, aber sehr dehnbar und lässt eine bedeutende Erweiterung des Rachens zu*".

Vleugelslagsnelheid

Of ook het tempo van den vleugelslag nog houvast geeft bij de soortherkenning, kan ik niet zeggen. Ik telde bij strak doorvliegende exemplaren met een chronometer: 6 Aug. 1926 76 vleugelslagen in 27 sec., 11 Aug. 1927 bij 3 verschillende individuen resp. 40 in 14 sec., 50 in 17 sec., 40 in 13 sec., dus gemiddeld ongeveer 3 per sec.

Treksterkte

Omtrent het aantal passeerende individuen heb ik geprobeerd eenige gegevens te krijgen. Ik telde dan slechts wat zoo dicht langs me heen ging, dat ik, hetzij het snavel-kenmerk of het geluid of de wijze van voedselzoeken als ontwijfelbaar lachstern-kenmerk kon waarnemen. Wat meegeteld is, passeerde daardoor practisch in een strook van niet meer dan c. 200 M. breedte. Ik telde zoo:

13 Aug. 1925, van 18.50-19.50, 28 stuks.

16 Aug. 1925, in denzelfden tijd, 24 stuks.

6 Aug. 1926, na 19 uur, 2 + 3 + 2 + 11 + 1 (totaal 19), maar ik kon ook op grotere afstand voortdurend lachstern-geluid constateeren.

23 Aug. 1927, 18.30-19.30, 2 + 6 + 3 + 6 + 2 + 2 + 1 + 1 + 4 + 6 + 1 (totaal 34).

13 Aug. 1928, vóór 17 uur, 1 + 1. Daarna tot 19 uur, 3 + 2 + 2 + 1 + 1 + 3 + 1 + 2 + 1 (totaal 16).

14 Aug. 1928, 1 + 2 + 1 + 1 + 1 + 2 + 2 + 3 + 1 + 3 + 1 + 3 + 5 + 5 + 7 (de laatste 4 troepjes bijna gelijktijdig) + 1 + 4 + 2 + 2 + 2 + 2 (totaal 51).

15 Aug. 1928, 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 3 + 1 + 1 + 2 + 2 + 1 + 1 + 1 + 2 + 7 + 5 + 1 + 2 (totaal 36).

17 Aug. 1928 1 + 2 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 2 + 1 + 4 + 2 + 1 + 1 + 1 + 4 + 2 + 2 + 3 + 2 + 2 + 1 (totaal 36).

23 Aug. 1928, 15.30, de eerste (1 ex.), 17-19 uur, 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 2 + 2 + 3 + 1 + 1 + 3 + 3 + 1 + 2 (totaal 23).

De in de jaren 1925-1928 in Zuidwest-Friesland verzamelde Lachsterns, in Nederlandse zoölogische musea. *16 skins of Gull-billed Tern, collected by G. van der Meer in SW-Friesland 1925-1928.*
Bron: M. Blokhuis (Natuurmuseum Enschedé), R.W.R.J. Dekker (NNM Naturalis), J. Fokkema (Fries Natuurmuseum, Leeuwarden) en C.S. Roselaar (ZMA). Maaginhoud naar Van der Meer (1930). Samenstelling R. Vlek (2003).

nr.	sexe	leeftijd	datum	collectie	collectienummer	maaginhoud
1	man	ad	11 aug. 1925	NNM Leiden	RMNH 31940	insecten, spitsmuis
2	man	ad	11 aug. 1925	NNM Leiden	RMNH 31941	veldmuis
3	vrouw	ad	11 aug. 1925	NNM Leiden	RMNH 7103	veldmuis
4	vrouw	ad	12 aug. 1925	NNM Leiden	RMNH 31942	leeg
5	vrouw	ad	12 aug. 1925	ZMA Amsterdam	ZMA 21299	6 jonge kikkers
6	man	ad	7 aug. 1926	FNM Leeuwarden	FNM 1980-21194r	niet onderzocht
7	man	ad	10 aug. 1926	NNM Leiden	RMNH 31943	spitsmuis
8	vrouw	ad	11 aug. 1926	NM Enschedé	Eykman 404	niet onderzocht
9	vrouw	ad	12 aug. 1926	ZMA Amsterdam	ZMA 4090	niet onderzocht
10	man	juv	16 aug. 1926	NNM Leiden	RMNH 31944	veldmuis
11	man	ad	4 aug. 1927	NNM Leiden	RMNH 31945	9 larven, Dytiscus*?
12	man	ad	10 aug. 1927	NNM Leiden	RMNH 31946	muis-spec.?
13	man	ad	10 aug. 1927	NNM Leiden	RMNH 31947	Dytiscus*, larven & ad.
14	man?	juv	10 aug. 1927	NNM Leiden	RMNH 31948	beenresten, insecten
15	man	juv	10 aug. 1927	NNM Leiden	RMNH 31949	beenresten
16	vrouw	ad	15 aug. 1928	NNM Leiden	RMNH 31950	leeg
totaal	10 m. 6 vr.	13 ad. 3 juv.	4-16 augustus (10 dagen/4 jaar)	12 NNM, 2 ZMA, 1 FNM Leeuwarden *	*, 1 NM Enschedé *	* Geelgerande waterkever-spec

29 Aug. 1928, vóór 17 uur, 2 + 1 + 2. Daarna tot 18.30 nog 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 3 + 1 + 1 + 3 + 1 + 1 (totaal 15). Daarna bij flinken schemer nog enkele, die zich kenbaar maken door 't piepegeluid der jongen.

Ik mag dus wel zeggen, dat er in de 2e helft van Aug. in elk geval 's avonds dicht langs me heen wel gemiddeld 30-40 lachsterns passeerden. Deze tellingen zijn slechts steekproeven. Zoo vaak ik in Aug. 's avonds te Ferwoude was (20 Juli-30 Aug. 1925, 5-23 Aug. 1926, 30 Juli-14 Aug. 1927, 20-25 Aug. 1927, 9-17 Aug. 1928 en 21-31 Aug. 1928) kon ik steeds zeker zijn lachsterns te ontmoeten en herhaaldelijk heb ik dan ook nog notities daaromtrent gemaakt. Het aantal was niet steeds gelijk en nu eens passeerden ze weer heel hoog (alleen bij mooi stil weer), dan weer laag. Dit laatste even goed bij gunstig als bij ongunstig weer. Zoo b.v. 9 Aug. 1926 W.-lijke wind, zonnig weer: hoog. 10 Aug. 1926 meer wind den heelen dag, Z.W.-W., 's avonds stil (maar wel wind in aantocht, zie 11 Aug.), toch laag en talrijk, onophoudelijk troepjes. 11 Aug, sterke Z.W.-W. wind en v.m. buiig, 's avonds niet zoo talrijk als vorige 2 avonden, maar vooral later, omstreeks 19 uur, flink in aantal.

Breedte van den trekweg

Is de strook, waar nilotica 's avonds langs trekt, breed? Ikzelf heb waarnemingen gedaan iets ten Z. van Hindeloopen (24 Juli-5 Aug. 1926, 15-19 Aug. 1927), iets ten N. van Gaast (11-18 Aug. 1930) en verder tusschen Workum en Hindeloopen in 't Workumer-Nieuwland (24 Juli-9 Aug. 1928, 18-21 Aug. 1928 en 16-23 Juli 1929). Die zijn gedaan samen met W. Tysma, veehouder, resp. te Hindeloopen, Workumer-Nieuwland en Gaast, die van de gedragingen der lachsterns (en groote sterns) minstens even goed op de hoogte is als ikzelf; daar hij bovendien kritisch is accepteer ik zijn gegevens ten volle en stel mij verantwoordelijk voor hun deugdelijkheid. Hij was destijds ook lid van de Club van Zuiderzeewaarnemers en aan zijn enthousiaste medewerking heb ik verder menige interessante waarneming omtrent lachsterns alsook van andere soorten te danken. In 1926 trof ik 27 Juli 2 ex. (snavelkenmerk duidelijk), 28 Juli 2 + 3 + 2 's avonds, echter niet geheel buiten twijfel, 29 Juli zag Tysma 's morgens vroeg 4 sterns vlak langs zich heen vliegen, korte, zwarte snavel en geluid der jongen waargenomen. 2 Aug. v.m. 1 ex. (naar het geluid "kèják"), 's avonds weer het geluid gehoord: er waren 2 ex. bij elkaar. 3 Aug. v.m. 2 ex.; van de eene het geluid

Vijf van de door Van der Meer in de jaren 1925-1928 bij Ferwoude Fr verzamelde Lachsterns, waaronder drie juvenielen van resp. 16 augustus 1926 en 10 augustus 1927. Collectie Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis (NNM Naturalis) *Five of the Gull-billed Terns shot by Van der Meer near Ferwoude (Friesland).*

gehoord: "kèják", de andere vloog achter deze. 's Avonds met Tysma 1 ex. geobserveerd; het vloog vlak langs ons heen, zoodat de korte, zwarte snavel duidelijk te zien was. 5 Aug. zag Tysma 's morgens vroeg 2 ex., waarvan de eene het "kèják"-geluid maakte, terwijl de andere piepte, dus oud met jong. Daarna was ik 5-23 Aug. te Ferwoude en nam daar de gewone, drukke passage waar. 23 Aug. deelde Tysma mij mee, dat hij geregeld 's avonds lachsterns aantrof, hoogstens in troepjes van 4, die 's morgens vroeg weer 't land in trokken (te Ferwoude was vooral 20 Aug. sterke trek, met troepjes van 7, zelfs 12). Bij Hindeloopen passeerde de lachstern dus in klein aantal, maar wel geregeld.

24 Juli-9 Aug. 1928 was ik in 't Workumer Nieuwland. 24 Juli zag Tysma tijdens zijn werkzaamheden in 't weiland 4 passeeren, waarschijnlijk 1 ad. met 3 juv. 25 Juli nam Tysma 's

morgens vroeg, omstreeks 3.45, 2 ad. + 1 juv. waar. Het jong vloog oogenschijnlijk nog maar slecht. 27 Juli zag Tysma 's morgens vroeg 1 ex. 28 Juli 's morgens 3 ex. 6 Aug. vloog 's voormiddags 1 ex. langs mij heen en streek bij een meeuwen-troep op 't land neer. 10 Aug. zag Tysma, volgens latere mededeeling, 2 ex., ad. + juv., het jong had op den bovenkant nog een bruine tint en bleef lang op den grond zitten piepen. 18-21 Aug. was ik weer in 't Workumer-Nieuwland; 20 Aug. zag Tysma 's morgens vroeg 3 ex. uit zee 't land in vliegen naar 't Z.O. In het Workumer-Nieuwland dus ook niet talrijke, maar wel geregelde passage van de lachstern. Vrij gelijk is het ten N. van Gaast. Ook hier komen niet veel langs, maar wel geregeld, en wat talrijker dan op de twee vorige plaatsen. Hiermee is de breedte van de waarnemingsstrook ongeveer 10 K.M., maar intensief is de passage toch blijkbaar alleen bij Ferwoude. Het

(nabijgelegen) doel van al die vogels is het strand vóór Ferwoude. Ik heb ze er naar toe zien vliegen te Ferwoude en Gaast, de richting langs de kust er heen zien inslaan vanaf Hindeloopen en ook wel eens overdag op 't strand zelf aangetroffen, b.v. 15 Aug. 1925 v.m., een troep. Uit dit laatste blijkt tevens, dat niet alle 's morgens vroeg terug gaan, en ongetwijfeld gaat zelfs een deel verder. Immers een geringd ex. werd 22 Aug. uit Z. Europa teruggemeld (zie beneden).

Duur van den trek

De vraag, hoe vroeg de trek begint en hoe lang die voortduurt, heb ikzelf weer niet kunnen oplossen. In 1927 hield Tysma evenwel geregeld aantekening van de voornaamste dingen, die hij op vogelgebied waarnam. Dat was toen dus bij Hindeloopen. Zelf was ik daar 15-19 Aug. Hij schreef, nadat hij lachsterns tot 25 Aug. geregeld had waargenomen: *"Van 26 Aug.-2 Sept. heb ik geen lachstern gezien. 3 Sept. vischte weer 1 langs de polderslootjes. 13 Sept. geregeld steeds elken dag de lachstern waargenomen, 1 ex., misschien aldoor dezelfde? Vandaag had hij een schermutseling met een kapmeeuw. De lachstern had een jonge kikker gevangen en een kapmeeuw wilde hem die afhandig maken, maar 't lukte niet"*. En in een brief meldde hij, dat ze elken dag geregeld in de binnensloten vischten en niet in 't minst schuw waren, als hij met paard en wagen 't land in ging. Dan waren ze zelfs te benaderen tot op minder dan 10 M. afstand. Geen wonder dus, dat hij schrijft: *"Zeer duidelijk heb ik den snavel kunnen waarnemen"*. 22 Sept. staat in 't dagboek vermeld, dat hij sedert 15 Sept. geen lachstern meer had waargenomen. Toen ikzelf in 1928 uit Ferwoude vertrok op 31 Aug., was 30 Aug. de passage daar nog onverminderd.

Te Gaast deed Tysma dit jaar (1930) waarnemingen. Ikzelf was er 11-18 Aug. "Ongeveer een week later", schreef Tysma, *"was er van 17 uur af trek in troepjes van 2-7, samen per avond c. 10-35 ex. 's Morgens kwamen ze voedselzoekend terug, maar dan kon ik niet meer dan hoogstens 8 tellen"*. Tot 8 Sept. ging dat zoo door. 9 Sept. passeerden er 's avonds minder, 10 Sept. nog een troepje van 3, 11 Sept. 1 ex. Na dien tijd zag hij geen lachsterns meer. Het einde van den trek valt dus hier vrijwel in denzelfden tijd als te Hindeloopen.

Nu 't begin. 't Dagboek van 1927 van Tysma vermeldt daaromtrent: *"21 Juni nam ik een lachstern waar met 2 jongen; 12 Juli weer een ex. Zeer duidelijk was thans het "kogak" te hooren, dat ik ook bij de op 21 Juni waargenomen vogel vaststelde, doch op groter afstand"*. Sedert 16 Juli waren ze elken dag geregeld zoekend boven het weiland, met en zonder jongen, te zien. 's Avonds hoorde hij ze vaak langs de kust.

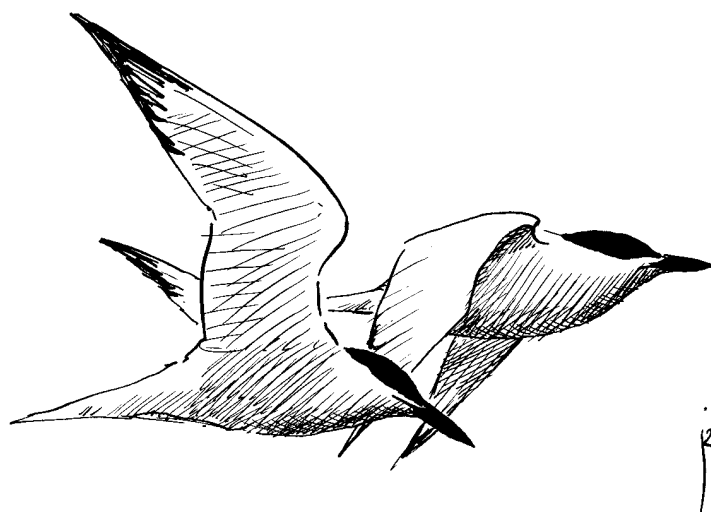
Voor 1930 meldde Tysma uit Gaast, dat hij 21 Juli 2 ex. (ad. + juv.) waarnam en van beide het geluid hoorde. De volgende nam hij 28 Juli waar, nl. een troepje van 7, daarna verschenen ze geregeld.

Op een duur van ongeveer 7 à 9 weken kan de trek dus veilig worden gesteld.

Herkomst van de doortrekkers

Als ik nu tracht deze waarnemingen te passen in wat mij uit de literatuur over de lachstern bekend is geworden, dan wil ik eerst bespreken de plaats van herkomst. Het eenige broedterrein, dat hier in N.W. Europa genoemd wordt is Denemarken. Maar als ik nu dus aanneem dat het Denen zijn, die in Z.W. Friesland passeeren, is het dan plausibel te maken dat Denemarken dat aantal kan leveren? De herziene lijst van Denemarkens vogels, die door de deensche ornithologische vereeniging in Sept. 1927 is uitgegeven op grond van Lehn Schiøler's lijst in *'Danmarks Fugle'*, vermeldt voor de lachstern: "talrijk broedend op eenige plaatsen in Jutland". In de literatuur, die mij ter beschikking staat (*'Dansk Orn. For. Tidsskrift'* en *'Danske Fugle'*), kan ik 6 broedplaatsen vinden, nl. in N. Denemarken ergens bij Hjørring of Frederikshavn, Ove Sø, Aggersborg aan de Limfjord, Anholt in de Ringkjøbing Fjord, Esbjerg, en Amager bij Kopenhagen³. Helaas kan ik omtrent het aantal broedparen weinig vermeld vinden. Alleen de kolonie in de Ringkjøbing Fjord wordt van verschillende kanten geschat op een sterkte van 100 tot 200 paar.

Nu is trouwens het aantal doortrekkers, in Z.W. Friesland ook niet gemakkelijk te schatten: van de ex., die 's avonds passeeren, gaat zeker een deel 's morgens terug. Maar hoeveel er gemiddeld terugkeeren, ontsnapt aan de waarneming. Dat de lachstern echter nogal voortgang maakt met zijn herfstreis, bewijzen een geringd ex. van de Ove Sø, dat zich 22 Aug. (1923) te

Marseille bevond (geringd 25 Juni 1920), of, een duidelijker geval: een ex., geringd 12 Juni 1927, dat zich 1 Sept. van hetzelfde jaar te Albufera de Valencia bevond. Toch zegt Skovgaard in hetzelfde artikel ('*Danske Fugle*', 10, p. 216), dat de trek ongeveer 1 Aug. begint. Nu betreffen de terugmeldingen alle exemplaren uit de kolonies van Ove Sø en Aggersborg, beide in of bij de Limfjord. Het zou misschien mogelijk kunnen zijn, dat de zuidelijker broedplaatsen wat eerder reisvaardig materiaal leveren. In elk geval is in de 2^e helft van Juli de trek in ons land aan den gang en met jongen erbij. Daarvoor pleiten³ de waarnemingen van Tysma (zie boven) en ook eigen waarnemingen. Sedert ik namelijk in die jaren, dat ik de lachstern ken geen enkele groote stern te Ferwoude heb zien passeeren, kan ik allerlei aantekeningen in dagboeken van vóór 1925 vinden, die slechts betrekking kunnen hebben op lachsterns. Zoo b.v. van 23 Juli 1925 's avonds: "dezelfde stern, met korte zwarte snavel, als verleden jaar, vliegt met 2 jongen langs me heen naar zee". 1923, 3 Aug.: " 's avonds geregeld, omstreeks 7.30, sterns overtrekkend, soms nog ad. + juv., echter geen groote sterns, naar ik meen, daar de snavel, voor zoover te zien, geheel zwart en korter is". 1921, 26 Juli, 18.20, "1 stern (wel *sandvicensis*) trekt naar zee. 18.39, 1 stern met zwarte snavel vliegt naar zee (wel *sandvicensis*)", enz. Dit zijn zonder eenigen twijfel lachstern-waarnemingen.

Ik wil nu zooveel mogelijk vasthouden aan het idee, dat het deensche broedvogels zijn, die bij ons passeeren. Maar dat wordt moeilijk, wanneer al 21 Juni (1927) de soort met jongen hier is. Ook lijkt het me voor jongen in het jeugdkleed, die nog op den grond zittend worden gevoerd, en daar nog om voer bedelen, wanneer de oude in de buurt komt, een heele prestatie om, op zoo'n omslachtige manier reizend, geheel uit Denemarken hier te komen. Herhaaldelijk kon ik en ook Tysma bij laag passeerende en bij zulke bedelende jongen de bruingrijze schouder en mantel constateeren van het juv. kleed. Het tusschengelegen gebied, Sleeswijk-Holstein en het Noordduitsche kustgebied, geeft ook al niet veel opheldering. Meest vindt men verspreide waarnemingen met nu en dan een bemachtigd voorwerp vermeld, waaruit geen geregelde passage te concludeeren valt.

Ook voor ons eigen land zijn overigens slechts verspreide waarnemingen bekend uit Friesland, Groningen, Overijssel, N. en Z. Holland, N. Brabant en Limburg. Eveneens voor België noemt Van Havre hem in zijn avifauna van 1928 een zeer zeldzame bezoeker en somt enkele gevallen van buitgemaakte ex. op.

Het is dus wel heel opvallend, dat nergens in het trekgebied een plaats bekend is, waar de soort een geregelde doorlopende herfstpassant is dan alleen Ferwoude. Overal slechts op zich-

³ De heer P. Skovgaard was zoo vriendelijk mij nog enkele inlichtingen te doen toekomen. Voor de Ringkjøbing Fjord worden twee broedplaatsen opgegeven, in of bij de Limfjord behalve Ove Sø en Aggersborg nog een derde, Selbjerg Vejle en verder nog één: Mellempolde, Randers Fjord in O. Jutland. Op Saltholm bij Kopenhagen broedde de soort in 1925. Ik dank den heer Skovgaard ook te dezer plaatse voor zijn gegevens.

zelf staande en zeer verspreid liggende waarnemingen. Een reden voor dat veelvuldig voorkomen zou kunnen zijn, dat het terrein hem er bijzonder bevalt, zoodat daardoor de trek te Ferwoude sterk gecompriëerd is. Daardoor zou op zoo'n plaats een opstuwung tot stand kunnen komen, terwijl de dieren dan tijdens hun verblijf daar geregeld heen en weer trekken van slaapplaats naar voedingsterrein zooals ook Jäckel dat vermeldt vóór den broedtijd.

Toch blijven ook dan nog even raadselachtig het vroege verschijnen met jongen en de vele juv. kleeden hierbij. Ik kan daardoor het vermoeden niet van mij afzetten, dat er veel dichterbij dan Denemarken, misschien zelfs in ons land, zich een broedplaats zou kunnen bevinden, wat dan ook het gecompriëerde voorkomen (immers dicht bij het punt van uitgang) gemakkelijker zou verklaren. Helaas ben ikzelf niet of zeer weinig in de gelegenheid daar onderzoek naar te doen.

Eveneens ontbreken mij daardoor geheel voorjaarswaarnemingen, van de heenreis dus. Ik hoop echter, dat nu meerdere ornithologisch geschoolden op deze opvallende verschijning van onze avifauna zullen gaan letten, wat ongetwijfeld het aantal waarnemingen sterk zal doen toenemen.

Zutphen, najaar 1930.

Literatuur

- van Havre G.C.M. 1928. Les Oiseaux de la Faune Belge. Lamertin, Bruxelles.
- Jäckel A.J. 1891. Systematische Uebersicht der Vögel Bayerns. R. Oldenbourg, München/Leipzig.
- van der Meer G. 1928. Iets over den herfst-trek van de gewone grutto. Mededeelingen van de Club van Zuiderzeewaarnemers IV (April): 3-6.
- Naumann J.F. 1905. Naturgeschichte der Vögel Mitteleuropas. Köhler, Gera.
- van Oordt G.J. & Verwey J. 1925. Voorkomen en trek der in Nederland in het wild waargenomen vogelsoorten. Brill, Leiden.
- van Oort E.D. 1928. Ornithologia Neerlandica. De vogels van Nederland, deel III. Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage.
- Schlegel H. 1852. Naamlijst der tot heden in de Nederlanden in den wilden staat waargenomen vogels. in: J.A. Herklots, Bouwstoffen voor eene fauna van Nederland, deel I.
- Schiøler E.L. 1927. Danmarks Fugle, deel II. København.
- Skovgaard P. 1929. Mærkede sandterner (*Sterna anglica*). Danske Fugle 10: 215-216.
- Snouckaert van Schauburg R.C.E.G.J. 1908. Avifauna Neerlandica. Meijer en Schaafsma, Leeuwarden.
- Snouckaert van Schauburg R.C.E.G.J. 1925. Ornithologie van Nederland (1924-1925). Jaarbericht Club van Nederlandsche Vogelkundigen 15(3): 83-87.
- Snouckaert van Schauburg R.C.E.G.J. 1926. Ornithologie van Nederland (1925-1926). Jaarbericht Club van Nederlandsche Vogelkundigen 16(3): 123-127.
- Snouckaert van Schauburg R.C.E.G.J. 1928. Ornithologie van Nederland (1926-1927). Jaarbericht Club van Nederlandsche Vogelkundigen 17(3): 104-113.
- Temminck C.-J. 1840. Manuel d'ornithologie. Seconde edition. H. Cousin, Paris / Amsterdam.
- Yarrell W. 1856. A History of British Birds. Third edition. Van Voorst, London.

Observations of Gull-billed Terns in The Netherlands

Originally published in Orgaan der Club van Nederlandsche Vogelkundigen 3 (1930): 70-82 as part I of two papers on the occurrence of Gull-billed Terns in The Netherlands. Part 2 was published by Van der Meer in Orgaan der Club van Nederlandsche Vogelkundigen 3 (1931): 136-145.

This paper documents observations of roosting Gull-billed Terns at the former Zuiderzee coast (nowadays Lake IJsselmeer) in the province of Friesland in the second half of the 1920s. Although the species up till then was

known as considered to be quite rare, data from Van der Meer suggest that Gull-billed Terns were roosting regularly at the beach near Ferwoude in late summer (especially in mid-August). His observations were confirmed by birds shot, and during most evenings 30-40 individuals were observed. Often, adult birds were accompanied by young. It was then not clear if these only referred to breeding birds from abroad (i.e. Denmark), or that the species was also breeding in the area. Early observations of fledged young (e.g. 21 June 1927) suggest that breeding might have occurred. Most birds had departed by mid September. A full account of the present situation is presented in the next paper (Limosa 75: 147-158).